

beralismo, Brescia 1978. — 83. Do podobnih zaključkov je prišel P. Zovatto pri analizi duhovnega sveta kritika in esejista Silvia Benca, sina tistega Giovannija Benca, ki je bil v sedemdesetih letih med najaktivnejšimi člani Minerve, Società del Progresso, poleg tega pa še občinski svetovalec. Prim.:

P. Zovatto, *Silvio Benca o «la religiosità del borghese v Trieste tra umanesimo e religiosità, a cura di P. Zovatto*, Trst 1986, 147—165. — 84. Prim.: T. Simčič, *Jakob Ukmar (1878—1871). Sto let slovenstva in krščanstva v Trstu*, Gorica 1986, 9—23.

NEKATERE EVIDENCE O IZSELJEVANJU V AMERIKO PRED PRVO SVETOVNO VOJNO

MARJAN DRNOVŠEK

Od srede 19. stoletja je Evropo zajelo množično izseljevanje predvsem v prekomorske države, največ v Združene države Amerike. Hitro naraščanje prebivalstva in slabi ekonomski pogoji so v obdobju 1860—1910 kar preko 40 milijonov Evropejcev prisilili, da so zapustili domača ognjišča z željo, da najdejo boljši kos kruha v tujini. Po letu 1870 je hitro naraščalo tudi izseljevanje iz avstroogrške monarhije, iz katere se je v obdobju najbolj množičnega zapuščenja domovine izselilo preko 2.3 milijona ljudi, največ iz Galicije in Bukovine na vzhodu in s Slovenci ter Hrvati poseljenimi deželami na jugu.¹ V slabih šestdesetih letih pred prvo svetovno vojno se je iz naših krajev izselilo okoli 280.000 ljudi ali kar 23 % vsega prebivalstva. Skoraj polovica vseh izseljencev je izvirala iz Kranjske, kar je pomenilo 26.9 % njenega prebivalstva in sicer največ iz Bele Krajine, Dolenjske in Notranjske.²

To množično izseljevanje je bilo predvsem ekonomsko in socialno pogojeno, čeprav niso zanemarljivi tudi drugi: osebni vzroki, strah pred služenjem vojaškega roka, izognitev sodnim postopkom ipd. Kljub gospodarskemu vzponu Avstrije po letu 1896: »... preživljajo Slovenci globoko razvojno krizo, ki se očituje zlasti v močnem izseljevanju...«³ Na drugi strani pa so bili tudi pogoji priseljevanja, npr. v ZDA, ugodni, kjer so bili zaradi hitrega razvoja industrije in neizmerno slabo poseljenih področij odprtih rok za mlade, zdrave in dela željne priseljence. Tudi za naše izseljence lahko rečemo, da so izhajali iz vrst kmečkega proletariata z relativno nizko izobrazbeno stopnjo. V celoti gledano so predstavljali npr. obrtni in industrijski delavci ter redki izobraženci le manjšino.⁴

Avstrija načeloma ni omejevala izseljevanja. Po državnem temeljnem zakonu o splošnih pravicah državljanov iz leta 1867 je bila svoboda izseljevanja, kar se tiče države, omejena le z vojaško dolžnostjo v četrtem členu in znani 45. člen vojaškega zakona iz leta 1889, ki je za v tujini odsotne nabornike predvideval visoke denarne in zaporne kazni, so kršili mnogi

slovenski mladeniči, ki so se z ilegalnim odhodom v tujino izognili vojaški suknji.⁵ Večina med njimi je odšla v Ameriko. V času množičnega izseljevanja se je pojavila potreba po zakonski ureditvi izseljenske problematike v celoti. Poleg državne iniciative, če imamo pred očmi samo oba vladna predloga iz leta 1904 in 1913, so tudi posamezniki kazali interes za to vprašanje. Leta 1908 je višji inšpektor južne železnice in načelnik njenega glavnega zastopstva v Trstu, Karl, Frey, izdelal lastni osnutek ureditve tega vprašanja.⁶ Leta 1909 je bil sankcioniran izseljenski zakon za ogrsko polovico monarhije, ki je bil prisoten v diskusijah ob pripravljanju avstrijskega zakona. Kljub pereči izseljenski problematiki, ki je bila tik pred svetovno vojno še bolj potencirana (gledano s stališča avstrijskih obrambnih sposobnosti zaradi odsotnosti mnogih mladih, za vojaško suknjo godnih mladeničev), avstrijski parlament do konca monarhije tega zakona ni sprejel.

Prva svetovna vojna je prekinila razmišljanja o zakonski ureditvi izseljenske problematike, kakor tudi samo izseljevanje v Ameriko. Povojni migracijski valovi so bili bolj usmerjeni v zahodnoevropske države in druge dele sveta, saj so ZDA omejile priseljevanje, hkrati pa niso dosegli tistega obsega, kot ga je imel ta pojav v zadnjih desetletjih pred prvo svetovno vojno.

Ko govorimo o avstrijski izseljenski zakonodaji, ne smemo pozabiti na izseljenski patent iz leta 1832, ki je ostal v veljavi do konca monarhije, v kolikor ni bil v nasprotju z zgoraj omenjenim ustavnim členom.⁷ Prvič je bil v tem patentu opredeljen pojem »izseljenec«, ki je označeval tistega izmed državljanov, ki ja zapustil državo z namenom, da se ne vrne več. Posebno v času množičnega izseljevanja so se pojavljale različne opredelitve tega pojma, od npr. »prekomorskega izseljenca«, ki ga zasledimo pri že omenjenem Freyu, s katerim je mislil na vsakega državljanca, ki je potoval preko Sredozemskega in sosednjih morij v 3. ali kakem drugem ladijskem razredu, do vladnega predloga iz leta 1908, ki nikoli ni prišel v parlamentarno debato in je dal naslednjo opredelitev: izselje-

nec je oseba, pristojna v eno od kraljevin oziroma dežel v okviru monarhije, ki potuje v tujino z namenom, da si poišče nov vir preživetja (Lebensunterhalt) in ga spremljajo ali mu kasneje sledijo družinski člani.⁸ Tudi v okrožnici okrajnega glavarstva Kočevje iz leta 1893, ki jo je razposlalo vsem županstvom v zvezi z vodenjem poročil o izseljevanju, zasledimo opredelitev: »Pri tem se opozarja, da ne gre samo za premembo državljanstva, ampak se k izseljencem štejejo vsi tisti, kateri zapustijo domovino, da se za več časa nastanejo v Ameriki.«⁹ Pojem domovina/Heimat, ki se pojavlja v okrožnici in tudi v poročilih o izseljevanju, pomeni pripadnost isti državi in gledano z očmi avstrijske administracije je bil izseljenec vsakdo, ki je zapustil državo z urejenimi ali neurejenimi dokumenti, brez kake konkretne časovne opredelitve odsotnosti.

Odnos avstrijskih oblasti do izseljevanja se ne kaže samo v zakonski regulativi, temveč tudi v praktični pomoči izseljencem in povratnikom. Kot smo že omenili je prevladovalo v tem času liberalno načelo neomejevanja gibanja ljudi, če ni bilo to v nasprotju z zakoni. V tem smislu tudi Avstrija ni omejevala odhajanja na tuje, predmet temeljitejših analiz pa bi moralo biti vprašanje celo pospeševanja tega izseljevanja, predvsem pri nenemških narodih monarhije. Preseneča določa indiferentnost tudi najnižjih državnih, deželnih in občinskih uradov do tega pojava. Čeprav za Ljubljano izseljevanje ni bilo akutnega pomena, se ljubljanski občinski svet pod Hribarjevim vodstvom (1896—1910), tj. v času najbolj množičnega zapuščanja slovenskega podeželja, ni niti enkrat dotaknil tega vprašanja, kljub temu, da so ga zanimali mnogi vseslovenski problemi.

V času množičnega izseljevanja so bili državni organi bolj ali manj dobro informirani o tem pojavu. Splošne gospodarske in socialne razmere v priseljenških državah so spremljali preko konzularnih predstavništev in na druge načine. Informacije je zbiralo zunanje ministrstvo in jih je posredovalo notranjemu ministrstvu, le to pa je v obliki svarilnih okrožnic deželnim vladam oz. predsedstvom, ki so z njimi seznanili okrajna glavarstva, ta pa posamezne upravne občine. Zaradi slabe ohranjenosti gradiva, je težko slediti reakcijam posameznih občin, npr. na Dolenjskem, na ta svarila: ali so našla svoje mesto na oglasni deski oziroma so z oznako »ad acta« končala svojo pot v občinskem arhivu? Od leta 1907 delujoča Ljubljanska podružnica avstrijske Družbe sv. Rafaela, ki je pomagala izseljencem z nasveti, se je v tisku večkrat obračala na županstva: »... naj poučujejo vse one, ki se nameravajo podati na tako dolgo in često tako negotovo pot, naj to raje opuste... Na županstva se obračamo zato, ker za vsakega, ki namerava oditi, izvedo v prvi vrsti...«¹⁰ Ali so ti pozivi izzvali kako reakcijo — preprečevanje ali vsaj pomoč izseljencem — za sedaj še nisem zasledil.

Informacije o izseljevanju pa so šle po isti poti, samo v obratni, na Dunaj. Nosilci teh informacij so tudi predmet mojega razmišljanja v naslednjih poglavjih.

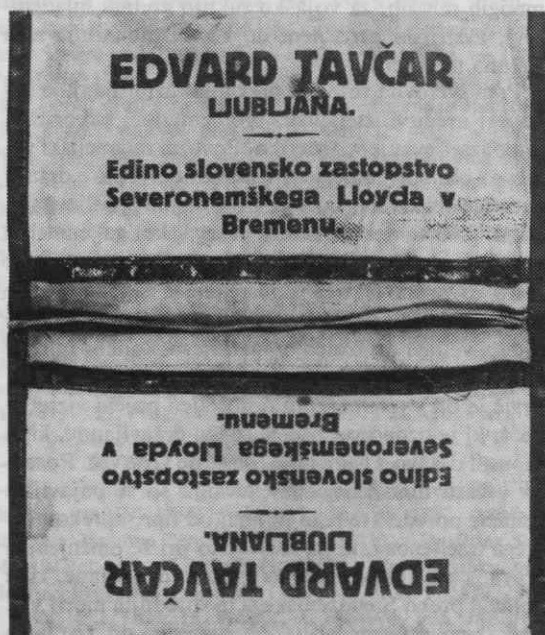
EVIDENCE IN POROČILA O IZSELJENCIH

Če se omejim samo na Kranjsko v času množičnega izseljevanja ter na evidence in poročila, ki vsebujejo predvsem statistične podatke, moram omeniti naslednje:

1. sezname izseljencev »za domačo rabo«,
2. registre izdanih potnih listov,
3. sezname odsotnih nabornikov,
4. okrajna poročila o izseljevanju,
5. sumarna poročila o izseljevanju iz Kranjske,
6. sezname potnikov posameznih izseljenskih pisarn.

Seznami izseljencev »za domačo rabo«

Upravne občine so bile v marsičem temeljni vir podatkov o izseljencih, zato so okrajna glavarstva priporočala, da vodijo razne evidence »za domačo rabo«, da bi si olajšali delo, ko jim je bilo potrebno posredovati razne podatke o izseljevanju. Za Ljubljano vemo, da takih posebnih seznamov ni vodila, saj je njihovo funkcijo imel register izdanih potnih listov. Koliko so bili ti sezname uveljavljeni, žal ne vemo, ker so občinski fondi za območje Kranjske slabo ohranjeni oziroma ne vsebujejo teh kategorij gradiva.¹¹ Izjema je Škofja Loka, kjer se je ohranil zvezek z naslovom »Seznam izseljencev v Ameriko 1906—1916«. Obrazec seznama je bil natisjen, zato lahko sklepamo, da ne predstavlja samo škofjeloške posebnosti, kar nam potrjuje tudi naslov:

Notranji del platnene torbice za potne dokumente izseljenske pisarne Edvard Tavčar iz Ljubljane iz okoli 1910 (19 x 11 cm)

»Občinski urad
Izkaz ob izselitvi v občinskem uradu
nastanjenih oseb v Ameriko za dobo od
do«¹²

Rubrike, ki so bile predpisane s tem obrazcem, so identične z rubrikami poročil, ki so jih občine pošiljale okrajnim glavarstvom v zvezi z izseljevanjem (glej poglavje okrajna poročila o izseljevanju).

Neznana nam je tudi usoda seznamov oseb, ki so odpotovale v Ameriko brez potnih listov, to je seznamov, ki jih je zahtevalo okrajno glavarstvo Kočevje leta 1893. Županstva so jih morala morala pošiljati do vsakega petega v mesecu z naslovom:

»Izkaz tistih oseb, katere so odpotovale od 1. do zadnjega meseca 189..... brez potnih listov v Ameriko.«¹³

Da praksa sestavljanja tovrstnih seznamov ni bila povsod in v vseh časih uveljavljena, nam dokazuje tudi svarilo iz leta 1913, ki omenja izseljevanje iz okrajnega glavarstva Krško: »Še vedno se ni ustavil beg ljudi v Ameriko. Iz krškega glavarstva je šlo od leta 1903 do 1912 z uradnim dovoljenjem 3121 ljudi, letos v štirih mesecih pa 137. Koliko jih je šlo brez dovoljenja, ni znano, število pa gotovo ni bilo majhno.«¹⁴ Nedvomno zadnji stavek ne bi bil zapisan, če bi obstojala evidenca nad izselitvami brez dovoljenj, kar je bilo tudi objektivno rečeno zelo težko spremljati. Tega se je zavedalo že okrajno glavarstvo Kočevje, ki je v že omenjeni okrožnici zapisalo: »Lahko se tudi zgodi, da županstvo ne izve precej, kdaj je kdo odšel v Ameriko brez potnega lista; taki naj se zapišejo v domači zapisnik, kakor tudi v izkaz takrat, ko se to izve, opomniti pa se mora v katerem mesecu da je ta oseba odpotovala.«¹⁵

Registri potnih listov

Vodili so jih pri okrajnih glavarstvih, ki so tudi izdajali potne liste, v primeru Ljubljane pa pri magistratu do leta 1913. Na njihovi podlagi so sestavljali numerična poročila o izdanih potnih listih, ki so jih pošiljali deželnemu predsedstvu za Kranjsko od leta 1887 dalje.¹⁶ Če odmislimo ilegalno izseljevanje npr. zaradi izognitve vojaški službi ali sodnemu preganjaju in s tem zapustitve države brez uradnih dovoljenj oblasti ter ustreznih dokumentov, je bila za legalno zapustitev države potrebna pridobitev potnega lista ali dovoljenja, ki je bilo vpisano v delavsko knjižico. Proučiti bo treba tudi druge možnosti potovanja v tujino, kot npr. s posedovanjem krstnega, poročnega, orožnega ali domovinskega lista, ki jih je omogočala izseljenska družba Zwilchenbart iz Basla tudi našim izseljencem.¹⁷

Potne liste so izdajali največ za dobo treh let za vse tiste, ki so že odslužili vojaščino, za rezerviste na največ do dveh let, če so bili za ta čas oproščeni vojaških dolžnosti. Okrajno glavarstvo se je pred izdajo potnega lista informiralo o prosilcu pri pristojni občini in orožniških postajah. Namen je bil jasen: preprečiti izdajo potnega lista vsem, ki so prišli navzkriž z zakonom.

Vsi podatki v zvezi z izdajo potnega lista so bili zapisani v register potnih listov/Passprotokoll. Kot so fondi okrajnih glavarstev na Kranjskem različno ohranjeni in dostopni — zaradi neurejenosti ali delne urejenosti, tako tudi ni mogoče točno ugotoviti ohranjenosti teh registrov. Edino za Ljubljano je ugotovljeno, da policijski register potnih listov ni ohranjen v mestnem gradivu, ker ga je ob podržavljenju

(16 Seiten enthaltend. — ima 16 strani.)		— 3 —	
289 Im Namen Seiner Majestät FRANZ JOSEPH I. Kaiser von Oesterreich, König von Böhmen u. s. w. und Apostolischer König von Ungarn. V imenu Njegovoga Velikanstva FRANCA JOŽEFA I. cesarja avstrijskega, kralja bohejskega i. t. d. in apostolskega kralja ogorskega.		Personbeschreibung des Inhabers. Osební opis lastnika.	
Reise-Pass / Potni list für den Namen <u>Vincenzo Stepca</u> Wohnort <u>Litija</u> Geburtsort <u>Trake</u> Geburtszeit <u>1878</u> Geburtsort <u>Litija</u> Geburtszeit <u>1878</u> Geburtsort <u>Litija</u> Geburtszeit <u>1878</u>		Geburtsjahr <u>1878</u> Geburtsort <u>Trake</u> Status <u>unverheiratet</u> Stand <u>unverheiratet</u> Name <u>Vincenzo Stepca</u> Vorname <u>Vincenzo</u> Nachname <u>Stepca</u> Geburtsort <u>Trake</u> Geburtszeit <u>1878</u> Geburtsort <u>Litija</u> Geburtszeit <u>1878</u> Geburtsort <u>Litija</u> Geburtszeit <u>1878</u> Geburtsort <u>Litija</u> Geburtszeit <u>1878</u> Geburtsort <u>Litija</u> Geburtszeit <u>1878</u> Geburtsort <u>Litija</u> Geburtszeit <u>1878</u>	
Dieses Pass ist gültig für <u>Amerika</u> für die Zeitdauer <u>1897 bis 1900</u>		Dieses Pass ist gültig für <u>Amerika</u> für die Zeitdauer <u>1897 bis 1900</u>	
Unterschrift <u>Vincenzo Stepca</u> Ort <u>Litija</u> Datum <u>1897</u>		Unterschrift <u>Vincenzo Stepca</u> Ort <u>Litija</u> Datum <u>1897</u>	

mestne policije leta 1913 magistrat odstopil novoustanovljenemu Policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani, katerega fond v Arhivu SR Slovenije ni evidentiran.¹⁸

Pri okrajnem glavarstvu Ljubljana okolica je bil doslej najden ta register v več zvezkih za dobo od srede 1912 do srede 1915, nekaj zvezkov pa se nadaljuje tudi v obdobje med obema vojnoma. Fascikel nosi naziv: »Stari sezname izdanih potnih listov izseljencev«. Ker smo omenili njihov pomen za izdelavo poročil o izseljevanju, ki so jih okrajna glavarstva pošiljala deželnemu predsedstvu oz. vladi, si oglejmo rubrike v registru, ki so, če omenim samo prvi vtis, mnogo bogatejše, kot so na njihovi podlagi izdelana poročila.

Nemško tiskani obrazec v knjižni obliki ima naslednje rubrike:

<i>Tekoča številka potnega lista</i>	1*
<i>Datum njegove izdaje</i>	2. januarja
<i>Ime in priimek nosilca</i>	Anton Repar
<i>Poklic (Charakter)</i>	čevljar
<i>Rojstni kraj</i>	Studenec/Brunndorf
<i>Bivališče</i>	Studenec/Brunndorf
<i>Hišna številka</i>	116
<i>Podatki: starost</i>	1879
<i>stan (samski, poročen)</i>	poročen
<i>postava</i>	srednje
<i>obraz</i>	podolgovat
<i>lasje</i>	kostanjeve rjave
<i>oči</i>	sive
<i>nos</i>	dolg
<i>brada</i>	normalna
<i>Opombe izstavljen za</i>	Severno Ameriko
<i>glede posla</i>	zaslužek/delo
<i>za čas</i>	tri leta
<i>z njim potujejo</i>	—

Posameznik, ki je želel potni list, se je moral oglašiti na okrajnem glavarstvu, kjer so izpolnili poseben zapisnik, ki je postal tudi osnova za pridobitev vseh podatkov o potencialnem nosilcu potnega lista. Ta zapisnik je kot dosje krožil med okrajnim glavarstvom, občino in žandarmerijsko postajo in na koncu naj bi ga hranilo pristojno okrajno glavarstvo. Ta pogojnik omenjam zato, ker je zanimiv tudi zato, ker že v tiskanem delu opredeljuje, da gre za izdajo potnega lista »za odpotovanje v Ameriko«:²⁰

»Zapisnik

sestavljen pri c.kr. okrajnem glavarstvu v Ljubljani dne

Zglašil se iz ter prosil, da bi se mu podelil potni list za odpotovanje v Severno Ameriko«.

Temu delu, ki je bil izpolnjen ob prosilčevem prihodu na okrajno glavarstvo sledi del, ki ga je moralo izpolniti županstvo:

»Županstvu v

Za podelitev potnega lista za potovanje v Ameriko in radi potrjenosti osebe naj županstvo na sledeča vprašanja natanko odgovori s tem, da izpolni to polo, katero ima v teku 3 dni z vsemi prilogami nazaj predložiti.

1. Natančno ime prosilca
2. Rojstno leto 18..... Bivališče št.
3. Opravilo
4. Občina, v katero je pristojen?
5. Stan (Oženjen ali samski)?
6. Ali potuje oseba sama ali z njo mož, žena, otroci ali drugi sorodniki?
Kateri in koliko?
7. Ima li kaj posestva?
in koliko?
8. Ali se bo posestvo prodalo ali ne?
9. Zakaj se izseli v Ameriko?
10. Ali ima občina kake zadržke proti podelitvi potnega lista in katere?
11. Koliko denarja ima ta oseba za potovanje?
12. Ali je imenovana oseba radi kakega prestopka ali hudodelstva naznanjena ali v preiskavi?

Predložiti je treba:

1. Rojstni list
 2. Pismeno dovoljenje očeta, da sme ta oseba potovati v Ameriko, potrjeno po županstvu
 3. Pismeno izjavo žene, da privoli k odpotovanju v Ameriko, potrjeno po županstvu
 4. Pismeno dovoljenje varuha in nadvarstvene oblasti (sodnije), da sme imenovani odpotovati.
- C.kr. okrajno glavarstvo v Ljubljani«.

V primeru, da so potni list odobrili, ga je okrajno glavarstvo poslalo županstvu z naročilo, da ga dobro shrani in izroči prosilcu: »... šele tisti dan, ko bo županstvo prepričano, da bo ta oseba zares odpotovala v Ameriko...« Prosilec je moral potrditi prejem potnega lista ter v enem mesecu odpotovati v Ameriko, kar je morala potrditi tudi občina, v nasprotnem primeru pa je morala vrniti potni list. Izvajanje je kontroliralo pristojno žandarmerijsko poveljstvo v določenem okraju in to nadzor odhoda, zlorabe potnega lista kot tudi njegov odvzem v primeru, če dotični ni odpotoval v enem mesecu.

Občina Škofja Loka je izdajala posebna potrdila občanom, ki so pri okrajnem glavarstvu Kranj zaprosili za potni list. Oglejmo si primer takega potrdila:²¹

»Broj: 296

Vjerodajnica

Podpisano županstvo potrjuje, da ima Jan Hafner (Šurkov), iz Šk. Loke 19, okraja Kranj, v tej občini domovinsko pravico.

Imenovani je vojak

Ta vjerodajnica se mu podeli, da si pridobi neposredno sam pri c.kr. okrajnem glavarstvu v potni list za (avstro-ogersko in: prečrtano) Ameriko (pripisano)

Županstvo Škofja Loka
dne 22. febr. 1900

Za Župana: a

* s peresom pripis: ni odpotoval/potni list potegnen nazaj.

Popis osebe:
 Stan:: ožen
 rojstno leto: 1872
 rojstni kraj: Š. Loka
 značaj: dninar
 vara: katol.
 postave: srednje
 obraza:: okrog.
 oči: sive
 obrvi: ---
 nos: primeren
 usta: "-"
 lasje: temno ---
 zobje: dobre
 brke, brada: (slednje prečrtano)
 posebna znamenja: —«

Slovensko tiskani obrazec potrdila so verjetno uporabljale vse občine, kar nam potrjujejo rubrike, ki zahtevajo navedbo ne samo občine, temveč tudi okraja. Uporabljali so ga že pred letom 1900, saj je pri datumu poleg besedice »dné« natisnjen tudi del letnice »18...«, ki ga je v našem primeru uradnikova roka popravila v letnico 1900. Da je prosilec dobil potni list in da je odpotoval v ZDA nam dokazuje tudi pripis »Iron Mountain, Michigan«. ²²

Deželnemu predsedstvu za Kranjsko so pošiljala poročila o podaljšanju potnih dokumentov tudi posamezna avstrijska konzularna predstavništva, predsedstvo pa jih je posredovalo pristojnim okrajnim glavarstvom, kjer je pred odhodom živel prosilec. Kot primer poročila, ki je bil izpisek iz posebnega registra / tim. Passregister, omenimo primer poročila konzulata iz Karlsruheja za prvo polovico leta 1902:

1. Datum: 22. marec
2. Tekoča števil. v registru 1171
3. Priimek in ime: Černy Josef
4. Rojstno leto: 1869
5. Pristojnost: Višnja Gora, okraj Litija
6. Prebivališče: Neustadt in Schwarzwald
7. Predloženi dokument: zaznamek / Note okrajnega glavarstva Litija z dne 11. 3. 1902, števil. 3734
8. Rešitev: potrditev potnega lista za 6 mesecev²³

Okrajna glavarstva pa so pošiljala deželnemu predsedstvu tudi letna poročila o porabi obrazcev kot tudi izdanih potnih listov.²⁴

Seznami odsotnih nabornikov

Spremljanje nabornikov in njihovega gibanja do odhoda v vojsko je bila ena od nalog upravnih organov na stopnji okraja. Tako iz poročila ljubljanskega magistrata za prvo polovico leta 1913 izvemo, da so ugotavljali odsotnost nabornikov s pomočjo »zaznamka odsotnih nabornikov«, ki je za omenjeno dobo izkazoval odsotnost 70 nabornikov, od katerih se

Broj 296

Vjerodajnica.

Poljicoano Injantstvo potrjuje, da ima Josef Černy in 1872 rojstno leto, in Š. Loka 19 rojstni kraj, v trj občini domovno pravico.

Imenovani je vojak _____

Ta vjerodajnica so mu potrdili, da ni jeitlobi neposredno am pri c. kr. okrajnem glavarstvu v _____ potni list za avstro-ogorsko in _____

Županstvo Višnja Gora
 dan 22. febr. 1900

Za župana
J. Černy

Popis osebe:

ime Josef
 rojstno leto 1872
 rojstni kraj Š. Loka
 značaj dninar
 vera katol
 postave srednje
 obraza okrog.
 oči sive
 obrvi primeren
 nos primeren
 usta ---
 lasje temno
 zobje dobre
 brke, brada _____
 posebna znamenja _____

Za župana
Černy

Občinsko potrdilo prosilcu za potni list, Škofja Loka 1900.

jih je 15 nahajalo v »Ameriki«, po eden pa v »Afriki, Berlinu, Mühlhausenu, v Petrogradu, v Srbiji, v Curihu in na Japonskem«²⁵ Županov namestnik dr. Zarnik je v poročilo tudi zapisal, da so bile druge »poizvedbe« brezuspešne, kar kaže na to, da pri ljubljanskem magistratu niso vodili točne evidence in da gre verjetno pri neuspešnih poizvedbah za nabornike, ki so odšli iz države brez ustreznih dokumentov.

V tujino niso mogli vsi mladeniči, ki so dopolnili 18. leto starosti in še niso odslužili vojaškega roka. Kogar so na poti ujeli in mu je sodišče dokazalo, da je želel oditi v tujino ali kdor se je vrnil, je bil kaznovan po že omenjenem 45. členu vojnega zakona, ki ga je citirala tudi občinska uprava leta 1909:

»Kdor z namenom — odtegniti se naborni dolžnosti — zapusti ozemlje avstroogrske monarhije ali biva med naborem zunaj mej monarhije, kriv je pregreška in se kaznuje s strogim zaporom od enega meseca do enega leta in z globo od 200 do 2000 Kron«.²⁶

Število vojaških obveznikov, ki so se izselili v Ameriko ni bilo majhno, in po uradnih podatkih je bilo v Ameriki na začetku leta 1913 samo iz Kranjske kar 11.000 fantov, ki niso odslužili vojaškega roka.²⁷ Veliko so jih ujeli in kaznovali po 45. členu vojaškega zakona. Državno pravdnitvo v Ljubljani je pošiljalo

tudi četrletna poročila deželnemu predsedstvu o kaznovanju oseb po tem členu.²⁸

Okrajna poročila o izseljevanju

Naraščanje izseljevanja v Južno (Brazilijo) in Severno Ameriko je konec osemdesetih let 19. stoletja vzpodbudilo državo, da se je začela bolj zanimati za vzroke in obseg tega pojava. Posamezna deželna predsedstva so bila zadolžena za zbiranje podatkov, tako tudi kranjsko, ki je izdalo odloka leta 1893 in dopolnjenega leta 1908, ki sta bila naslovljena na okrajna glavarstva Črnomelj, Kamnik, Kočevje, Kranj, Krško, Litija, Ljubljana okolica, Lož, Postojna, Radovljica in na statutarno mesto Ljubljano.²⁹ Okrajna glavarstva so morala ugotoviti vzroke in obseg izseljevanja in poročati v obliki predpisanih polletnih poročil. Letno poročilo so morala izdelati tudi za leto 1892. Okrajna glavarstva so nalogo zbiranja konkretnih podatkov prepustila posameznim upravnim občinam ter na njihovi podlagi izdelala skupne pregledne za svoja območja. Ti so služili deželnemu predsedstvu za sestavo sumaričnega poročila o izseljevanju iz Kranjske, s katerim je vsake pol leta seznanjalo notranje ministrstvo na Dunaju.

Prva poročila so bila izdelana za leto 1892, nakar so sledila do prve svetovne vojne, ko so v praksi zamrla — npr. okrajno glavarstvo Kranj je še poslalo zahtevek za njihovo izdelavo za prvo polovico leta 1916, vendar je uradnikova roka v Škofji Loki pripisala na že izdelano poročilo o izseljevanju, da ga niso poslali okraju. Formalnopravno pa jih je odpravila deželna vlada za Slovenijo, poverjeništvu za notranje zadeve leta 1920 z ugotovitvijo, da predložitev poročil o izseljevanju, kot tudi o izdanih potnih listih, odpade »sama po sebi«, ker bo izdajanje potnih listov v bodoče možno samo s pooblastilom poverjeništvu za notranje zadeve.³⁰

Glede ohranjenosti, tako občinskih, kot tudi okrajnih poročil o izseljevanju, lahko trdimo, da so ohranjena v sorazmerju z ohranjenostjo njihovih fondov, ki je žal slaba. Če to ilustriram na primeru Ljubljane: arhivsko gradivo je za obravnavali čas relativno dobro ohranjeno, zato so se ohranili tudi koncepti teh poročil, ki so služili prepisovalcu za sestavo oz. prepis poročil za deželno predsedstvo. Odloženi so tako v predsedstveni registraturi (Reg II), kot med splošnimi spisi (Reg I) z manjšimi vrzelmi v ohranjenosti.³¹ Ko pa je bila mestu odvzeta policija (1913) in je določene naloge vzelo Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, med drugimi tudi izdajanje potnih listov, usahnejo tudi ta poročila v mestnem gradivu. In še več: arhivsko gradivo, ki ga je mesto predalo novemu ravnateljstvu, med drugim tudi zapisnik oz. register potnih listov, se ni ohranilo. Usoda tej kategoriji gradiva ni bila naklonjena: tudi pri deželnem predsedstvu za Kranjsko so se ohranili le fragmenti.³² Neznana roka je posegla v splošne spise deželnega predsedstva in izročila tako vsa poročila o izseljevanju kot tudi kon-

cepte sumaričnih poročil notranje ministrstvu na Dunaju.³³

Pri teh poročilih se nam postavi vprašanje: koga so zajela? Ali samo legalne tj. s potnimi dokumenti potujoče ali tudi ilegalne tj. brez njih odidele izseljence? Žal doslej nisem našel obeh okrožnic deželnega predsedstva iz leta 1893 in 1908, ki ju poznam le po poslednji interpretaciji okrajnega glavarstva Kranj.³⁴ Posebne opredelitve glede legalnega in ilegalnega izseljevanja tu ni, čeprav na podlagi 13. rubrike obrazca iz leta 1893 — ki govori o resničnih tj. ugotovljivih in domnevnih vzrokih izselitve, in 13. rubrike obrazca iz leta 1908, ki eksplicitno navaja med vzroki tudi bojazen pred služenjem vojaškega roka, lahko sklepamo, da so poročila zajela tudi tiste, ki so se izselili brez ustreznih dokumentov. Govorili smo že o evidencah tistih, ki so odpotovali brez potnih listov pri okrajnem glavarstvu Kočevje. Domnevni vzrok izselitve velja nedvomno za tiste, ki so zapustili domači kraj brez uradnega blagoslova. Da pa so v manjših kmečkih občinah dobro vedeli zakaj in kam je odšel njihov sovaščan nam potrjuje tudi literatura tistega časa.³⁵

Poročila okrajnih glavarstev na Kranjskem in mesta Ljubljane so bila izdelana na podlagi predpisane obrazca z rubrikami, ki so doživele manjše spremembe leta 1908. Ker so bili enaki, si oglejmo tak obrazec na primeru Ljubljane:

Glava: »Magistrat deželnega glavnega mesta Ljubljane

Naslov: *Izkaz o izseljevanju v Ameriko v političnem okraju Ljubljana stanujočih oseb od časa do*

- Rubrike: 1. *Sodni okraj*
 2. *občina*
 3. *ime ter poklic ali posel izseljenca (1893)*
Njihov stan:
 4. *samski*
 5. *poročen*
Z njim so zapustili domovino:
 6. *žena*
 7. *otroci*
 8. *drugi sorodniki*
 9. *Skupno število iz rubrik 4—8*
 10. *Izselitev se je izvršila v...*
Posestvo izseljenca:
 11. *prodano*
 12. *neprodano*
 13. *kratka oznaka resničnega ali domnevnega vzroka izselitve (1893)*
 14. *Opombe*«

Tretja in trinajsta rubrika sta v letu 1908 spremenjeni v tem, da je prva, žal, odpadla, druga pa je bila bolj razčlenjena in sicer v naslednje alineje:

- »13. — *pomanjkanje zasluzka oz. upanje na boljši prislužek*
 — *zaradi zadolžitve oz. slabega zasluzka ali dohodka*
 — *zaradi bojazni pred vojaško službo drugi.*«³⁶

Jezik obrazcev kot tudi odgovorov okrajnih glavarstev deželnemu predsedstvu je bil nemški, kar velja tudi za spremne dopise z nekaterimi izjemami pri ljubljanskih dopisih.³⁷ Če analiziramo ljubljanska poročila, zapazimo dosledno nemško izpolnjevanje tudi pri pisanju imen. Marsikdaj se je uradnik zmotil in v koncept zapisal npr. slovensko Marija, kar je popraviil v Maria. To je razumljivo, če poznamo 6. člen magistratnega opravnega reda, ki pravi: »Uradni jezik mestnega magistrata je slovenski jezik pri občevanju s strankami in uradi po vseh pokrajinah, koder prebivajo Slovenci, ter po kraljevinah Hrvatske, Slavoniji in Dalmaciji. Izvzete so le stvari v prenešenem delokrogu in pa dopisovanje vojaškim oblastem, s katerimi občuje magistrat v vojnem jeziku. Istotako je slovenski jezik izključljivo uradni jezik v notranjem uradovanju vseh magistratnih uradov...«³⁸ Torej: izseljenske zadeve, ki jih je opravljal ljubljanski magistrat so bile iz tim. prenesenega delokroga. Komuniciranje z občinami pa je bilo vsaj v škofjeloškem primeru vseskozi slovensko. In še več: okrajno glavarstvo Kranj je do leta 1908 pošiljalo slovenske obrazce za polletna poročila, po tem letu pa so jih morale občine same oblikovati.³⁹ Seveda pa so bila poročila tega glavarstva deželnemu predsedstvu v nemškem jeziku.

Že bežen pogled na rubrike v celoti nam pove, da so v primerjavi s predhodno omenjenimi evidencami le povzetek osnovnih podatkov, tistih, ki jih je želelo deželno predsedstvo in so služili za sestavo sumarnih poročil. Narodnostna pripadnost oziroma pripadnost določenemu občevalnemu jeziku ni bila v sklopu tega interesa, zato te rubrike tudi ne najdemo v obrazcu poročila. Tudi glede doslednosti oz. vestnosti izpolnjevanja rubrik in s tem zanesljivosti podatkov imamo lahko določene pomisleke. Glede doslednosti v tem, da rubrika 3 (ime ter poklic ali posel izseljenca) ni bila dosledno izpolnjevana že pred letom 1908, ko je bila odpravljena (npr. pri ljubljanskih poročilih za drugo polovico leta 1900, za leta 1901 ter 1902, in prvo polovico leta 1903 poklici niso navedeni), po ukinitvi pa tudi ne (npr. ponovno pri ljubljanskih poročilih za leta 1908 in 1909 ni ne imen in ne poklicev, v drugi polovici 1910 ni imen, vendar z navedbo poklicev, kar velja tudi za leta 1911 in 1912). Tudi okrajno glavarstvo Kranj je v dopisu 1. junija 1909 opozarjalo županstva, da naj v poročilih navedejo le število izseljencev, brez njihovih imen.⁴⁰ Če pa vzamemo v roko poročilo iz okrajnega glavarstva Radovljica za drugo polovico leta 1912 vidimo, da niso samo obdržali rubrike tri, temveč so to rubriko tudi izpolnili z imenom in priimkom, poklic pa so izpustili.⁴¹

Bolj kot doslednost je zaskrbljujoča vestnost pri izpolnjevanju rubrik. V letu 1904 je bilo pri ljubljanskem magistratu sestavljeno najprej poročilo za prvo polovico leta, nato pa skupno poročilo za vse leto, ki je vključevalo tudi podatke prve polovice. Primerjava med njima nam pri istih osebah pokaže različno označevanje poklica, npr.:

Sadar Johann: natakak (Kellner) . . . kletarski mojster

(Kellermeister)

Naslednja primera pa kažeta na krajšo (za prvo polovico leta) in daljšo oznako poklica (v poročilu za celo leto):

Perdan Teodor: komi (Commis) trgovski nameščeneec (Handels Angestellter)

Hribar Johann: uradnik (Beamter) magistratni uradnik (Magistratsbeamter)

Te spremembe so nam toliko bolj nerazumljive, če je uradnik samo prepisal podatke iz obstoječih evidenc (npr. registra potnih listov). Tudi okrajno glavarstvo Kranj je večkrat opozarjalo županstva na točnost izpolnjevanja rubrik.⁴² Ta pisanost pristopov pri izpolnjevanju rubrik bi bila še bolj detajlirana, če bi bili ohranjeni vsi popisi za območje Kranjske. Deloma si »malomarnost« izpolnjevanja tretje rubrike razložimo z dejstvom, da ti podatki niso bili pomembni za izdelavo sumarnih pregledov izseljevanja z območja Kranjske, saj ne vključujejo ne imen in ne poklicev, slednjih tudi v številčnem izrazu ne! Omenimo še drobno podrobnost v zvezi z ljubljanskimi poročili: izseljenci so v letih 1892—1898 vodeni po strogi abecedi, v letih 1899—1901 po abecednem redu le prvih črk priimkov, kasneje pa brez abecednega reda.

Množično izseljevanje v zadnjih desetletjih pred prvo svetovno vojno je bilo usmerjeno predvsem v Severno Ameriko, zato med cilji izselitve največkrat naletimo na ta kontinent (»Amerika« ali »Nord Amerika«). Ko je okrajno glavarstvo Kranj poslalo leta 1908 nov obrazec županstvu v Škofji Loki, je glede rubrike smeri izselitve poudarilo, da naj bo navedena konkretna »amerikanska država«, če je ta neznana pa oznaka »v Ameriko« ali »država neznana«.⁴³ Konkretno je pri ljubljanskih poročilih le za leto 1892 bolj podrobna opredelitev smeri izselitve in sicer: Severna Amerika (2), New York (1), Minnesota (1), Amerika (1), Chicago (6), brez navedbe cilja (2), kasneje pa le s pojmom Amerika in Severna Amerika.

Tudi rubrika trinajst, ki navaja vzroke izselitve, je zelo suhoparna v pestrosti navedb, če imamo pred očmi najrazličnejše ekonomske in neekonomske vzroke za odločitev posameznikov za odhod v tujino. Ker so se opredelitve do leta 1908 ponavljale, so to rubriko razčlenili v že omenjene alineje, ne zaradi večjega poudarka vzroka izselitve pri posamezniku, temveč zaradi olajšanja dela uradniku. Namesto pisnega navedenja posameznega vzroka, je v eno od alinej le vnesel znak, s katerim je označil vzrok izselitve. Bolj konkreten je moral biti le pri alineji: drugi vzroki. Podobno kot pri navedbi smeri izselitve, lahko tudi pri navajanju vzrokov opazimo večje podrobnosti v ljubljanskih poročilih v prvih letih, kasneje pa so te oznake vedno bolj unificirane. Od štirih izseljencev iz Ljubljane leta 1892 je pri dveh navedeno upanje na boljši zaslužek, pri enem vzrok ni znan, pri četrtem oz. ženski pa je navedeno, da je sledila možu, ki je že nekaj let živel v Ameriki. Tudi za prvo polovico leta 1893 je pri babici-izseljenki navedena brezposelnost,

pri študentu študij, pri ostalih pa mučen ekonomski položaj, medtem ko je za vse izseljence v drugi polovici tega leta navedeno le izboljšanje eksistence. Do leta 1908 so pri Ljubljani navedeni naslednji vzroki:

1. najdba, iskanje ali pridobitev dela, službe ali namestitve,
2. prislužiti si denar ali premoženje,
3. opravljati gostinski obrt (ena redkih konkretizacij),
4. slediti možu, bratu, staršem (včasih tudi konkretizirano: materi ali očetu), svaku,
5. vzrok neznan (tudi redka opredelitev).

Delo, denar, služba so samostalniki, ki se pojavljajo najbolj pogosto, med glagoli pa: iskanje, pridobiti, najti. Vzroke izselitve iz ljubljanskih poročil ne smemo posploševati, saj so specifični za mestno okolje

Sumarna poročila o izseljevanju iz Kranjske

Na podlagi okrajnih polletnih poročil so pri dežel- nem predsedstvu za Kranjsko izdelali sumarna poročila o izseljevanju, ki so jih redno pošiljali notranjemu ministrstvu na Dunaj. Tudi ta poročila oziroma njihovi koncepti, so pri predsedstvu ohranjeni le fragmentarno.⁴⁴ Rubrike poročila so skoraj identične z

rubrikami za okrajna poročila, razen glede navedbe upravne enote — sedaj so naštetih okrajji, izpuščena so imena ter poklici izseljencev, smer izselitve je bolj precizirana in sicer: v ZDA ali Severno Ameriko, Brazilijo in v druge dele Južne Amerike, in že v prvih letih so bili vzroki izselitve detajlirani: pričakovanje boljšega zaslužka, zadoščitev posestva, strah pred vojaško službo, ostali vzroki.^{45a}

Seznami potnikov izseljenskih pisarn

Pomembno vlogo pri posredovanju izseljencev so imele paroplovne agenture in izseljenske pisarne po mestih ter potujoči agenti na podeželju. Zaslužek ni bil majhen, zato so se mnoge agenture ukvarjale tudi s posredovanjem ljudi, ki niso imeli urejenih vseh dokumentov in so bile v sporu z oblastmi. S strani države so bile dane mnoge prepovedi spodbujanja izseljevanja.^{45b} Za denar in manjša darila so nagovarjali k izseljevanju tudi gostilničarji, železničarji in mnogi posamezniki. Nadzor nad to pisano družbo posrednikov je bila ena od glavnih nalog ljubljanske mestne policije, ki je dobivala informacije o njihovem delovanju tudi s strani državnih organov, žandarmerije, podeželskih občin in posameznikov. Da bi bil olajšan nadzor nad delovanjem agentur in pisarn so morale voditi evidence o prodaji kart in o tem poročati npr. v Ljubljani mestnemu magistratu na posebnih tiskanih obrazcih. Oglejmo si primer takega obrazca izseljenske pisarne Edvarda Šmarde iz Ljubljane, februar 1914.⁴⁶

Glava:

Compagnie Générale Transatlantique
Parobrodna družba v Parizu

Glavno zastopstvo za Avstrijo
Dunaj, IV/2, Wiedener Gürtel 12

Naslov:

Seznam oseb, ki jim je bila izročena vozna karta za III. razred pri izseljenski pisarni Ed. Šmarde v Ljubljani

Rubrike:

1. številka v knjigi: brez oznake
2. datum: 6. januar 1914
3. ime in priimek potujočega: Zobec Anton
4. starost: 37
5. spol: moški
6. stan (samski, poročen, vdovstvo): poročen
7. obrt ali opravilo: delavec
Državljanstvo:
8. domači kraj in okraj (Heimatsort und Bezirk): ZDA v Severni Ameriki
9. domača dežela (Heimatsland): ZDA v Severni Ameriki
10. Zadnje bivališče, okraj, dežela: Dolenja vas
Potni dokumenti za vojne obveznike (dovoljenja, potrdila, potni listi itd.)
11. predmet: ameriški potni list
12. izdajatelj: St. Louis, Minnesota

Izvrstna prilika za potovanje v Ameriko je in ostane čez Hamburg

z novimi parniki »Velikani«, pri katerih je upoštevati važnost varnosti ter mirne in hitre vožnje.

Novi parniki »Velikani« se odlikujejo od vseh ostalih, ki vozijo iz Evrope v Ameriko, ne le po velikosti, ker so še enkrat večji, marveč tudi po upravi in preskrbitvi potnikov. Imenujejo se:

»Kaiserin Auguste Viktoria«	nosi 25.000 ton
»Amerika«	» 24.000 »
»Präsident Lincoln«	» 20.000 »
»Präsident Grand«	» 20.000 »
»Cleveland«	» 20.000 »
»Cincinnati«	» 20.000 »

Tozadevna pojasnila daje točno in brezplačno glavni zastopnik

Franč Seunig, Ljubljana, Kolodvorska ulica
velika številka :: **28.**

Reklamni listič o parnikih, s katerimi so potovali tudi slovenski izseljenci v novo domovino preko luže (12,5 x 19,5 cm)

13. datum izdaje: 15. 3. 1913

14. številka dokumenta: 342836

15. agencija: —

16. tekoča številka: —

Ti obrazci so bili nekoliko različni glede števila rubrik in njihove vsebine pri posameznih izseljenskih pisarnah. Tako je imel agent Avstrijske parobrodne družbe Simon Kmetec, ki je imel pisarno v Kolodvorski ulici 26 v Ljubljani, poenostavljen obrazec z rubrikami: tekoča številka, ime in priimek, stanovanje, starost potujočega, stan, poklic ter cilj potovanja in dokument.⁴⁷ Ti sezname so pomembni ne samo za ugotavljanje števila potnikov posamezne agenture oz. izseljenske pisarne, temveč tudi za razmišljanje o pestrosti potujočih, ki so prihajali iz raznih delov monarhije in se v Ljubljani odločili za nakup ladijske karte.

IZSELJEVANJE IZ LJUBLJANE

V primerjavi z ljubljansko okolico, kaj šele z že naštetimi jedri množičnega izseljevanja v okviru Kranjske, je bilo izseljevanje iz mesta Ljubljane zanemarljivo majhno in gledano s številčnega deleža k slovenskemu izseljevanju komaj omembe vredno, vendar glede sestave izseljencev zanimivo za vpogled v ta del mestne zgodovine predvsem z vidikov: kateri sloji oziroma poklicne strukture so se odločale za odhod v Ameriko, kdaj je bil obseg odhajanja največji, kakšni so bili razlogi za odhod itd. V vsem izseljenskem gibanju je bila vloga Ljubljane mnogo bolj pomembna v nadzoru njene mestne policije tako izseljencev, kot vseh tistih, ki so z njimi »poslovali« (npr. železniških uslužbencev, lastnikov prenočišč, agentov in izseljenskih posrednikov itd.). Na prelomu stoletja je bila Ljubljana križišče mnogih, ki so prihajali in odhajali tako iz vzhodnih in jugovzhodnih predelov avstrijske kot ogrske polovice monarhije in so legalno ali ilegalno potovali preko ali mimo mesta proti tržaški in še bolj množično proti zahodnoevropskim lukam (npr. Bremnu, Hamburgu, Rotterdamu in drugim), kjer so se vkrcali na ladje, ki so jih vozile proti obljubljeni deželi, predvsem Združenim državam Amerike. Odločujoč je bil geografski položaj mesta v osrednjem delu Kranjske in zlasti železniško križišče, kjer sta se južni železnici, ki je povezovala avstrijsko metropolo Dunaj z njeno glavno izvozno luko Trstom (1857) in Reko (z odcepom v Št. Petru na Krasu 1873), priključili gorenjska železnica (1870) in dolensjska železnica (s kočevsko progo 1893 ter novomeško 1894). Ljubljana je imela kot edino mesto na Kranjskem nalogo nadzorne postaje.⁴⁸

Ko govorimo o Ljubljani na prelomu iz 19. v 20. stoletje, moramo imeti pred očmi njen ozemeljski obseg oziroma področje, ki je bilo pod mestno upravo. Grobo rečeno je obsegala prostor med Rožnikom in Golovcem na eni strani ter Barjem, vključujoč velik del k mestu, in progo dolensjske ter južne železnice na

drugi strani. V tem obdobju se je razširila od protestantske cerkve in današnje opere proti Šiški (1892) in od šempetrske cerkve proti vzhodu do dolensjske proge (1896), kar predstavlja le manjše ozemeljske pridobitve pred priključitvijo občine Spodnja Šiška (1914).⁴⁹ Poleg pravih mestnih delov, razdeljenih na posamezne okraje, so bili v okviru mesta še tim. predmestni kraji z bolj ali manj vaškim značajem: Črna vas, predel ob Dolenski cesti, Hauptmanca, Hradeckega vas, Ilovica, Karolinska zemlja in Orlove ulice. Ob dejstvu majhnega večanja mestnega teritorija je bilo naraščanje prebivalstva dokaj naglo:

1857	12.296
1869	22.593
1880	26.284
1890	30.505
1900	36.547
1910	41.727 ⁵⁰

Od srede 19. stoletja prebivalstvo v Ljubljani stalno narašča, in to naraščanje je ves čas največje na Kranjskem, čeprav se v desetletju 1900—1910 že opazi zaostajanje v porastu.⁵¹ Presežek priseljenega prebivalstva nad izseljenim je bil pri Ljubljani vedno pozitiven, kar nam tudi potrjuje, da izseljevanje iz tega mesta ni pomenilo kakega zaskrbljujočega problema. Ljubljana ni bila industrijsko središče in tudi mnogo bolj trgovsko kot pa obrtno.⁵² Na prelomu stoletja pa je postajalo tudi denarno središče. Njena vloga je bila mnogo večja kot upravno, sodno, vojaško, cerkveno, šolsko in kulturno središče, ne samo ožje kranjske dežele, temveč tudi širšega slovenskega prostora. Pretresali so jo tako nacionalni kot tudi socialni nemiri in tegobe. Slednji so vplivali tudi na odločitve mnogih, da si poiščejo kruh v Ameriki.

V nadaljevanju objavljam pregleda številčnega stanja ter poklicne strukture izseljencev iz Ljubljane. Oba pregleda sta dovolj povedna tako glede števila, kot tudi strukture in časovnih viškov izseljevanja iz mesta. (Glej strani 214, 215 in 216.)

Poklicni in stanovski nazivi iz poročil o izseljevanju so zapisani v obliki, ki jim jo je dal uradnik mestnega magistrata, seveda v slovenskem prevodu. Neznani so kriteriji označevanja, saj so v poročilih navedeni bodisi poklici, obrti oz. viri preživljanja ali zasluzka, bodisi nazivi — npr. pekovski pomočnik, pri katerih ne vemo, ali gre za navedbo pridobljenega naziva ali je dotični dejansko opravljal ta poklic pred odhodom v Ameriko. Marsikatero oznako so zelo splošne, npr. agent, za katerega ne vemo, ali je to trgovski, bančni, zavarovalniški ali kakšen drugi zastopnik. Kljub manjkajočim poročilom in nedoslednostim pri vpisovanju podatkov lahko trdim, da le dobimo neko sliko o poklicni strukturi ljubljanskih izseljencev.

V odnosu do celote prevladuje med izseljenci delavski stan, ki je le v treh primerih tudi konkretiziran (poljedelski, rudniški in usnjarski delavci). Pri obrtnih poklicih ali nazivih prevladujejo pomočniki, le

POKLICNA IN STANOVSKA STRUKTURA LJUBLJANSKIH IZSELJENCEV 1892—1912

POKLIC IN STAN	1892	93	94	95	96	97	98	99	1900	01	02	03	04	05	06	07	08	09	1910	11	12	SKUPAJ
agent															1							1
babica		1													1							2
barvar															1							1
blagajničarka															1							1
brivec						1									1							2
brivski pomočnik															1							1
čevljar	1	2										2	2		1	1						9
čevljarski mojster								1						1								2
čevljarski pomočnik									1							3			2	3	1	9
črkoslikar														1								1
črkostavec																				2		2
dekla															1				2			3
delavec	1	1						3	4	6		17	5	21	12	18			2	9	8	107
delavka					4				1	2		5		8	8	10					2	40
delavec, poljedelski															1							1
delavec, rudniški															1							1
delavec, usnjarski																			1			1
dežnikar															1							1
dimnikar																				1	1	1
dnevničar/diurnist																			1	1	1	2
dninar	1														1	2			6		2	12
dninarica															1					1		2
gospodinja																1						1
gostilničar												1										1
gostilničarka																				1		1
gostač																			1			2
hlapec									1		1	1			2	1						6
inženir													1									1
izdelovalka ročnih del																					1	1
kamnosek												1		1								2
kamnoseški pomočnik																3					1	1
kleparski pomočnik																					1	5
kletarski mojster													1									1
ključavničar												1	1	1	1							4
ključavničar, umetni																				1		1
ključavničarski pomočnik												4		2	1	1			1	1	2	12
knjigovodja																1						1
kočijaž																	1				1	2
kolarski pomočnik																					1	1
komi																1						1
konservatorist																					1	1
kontorist																	1			1		2
korektor																1						1
kotlarski pomočnik													1									1
kovač																1				1		2
kramarica																1						1
krojač		1						1				3	2	1	1							8
krojačica																					1	1
krojaški pomočnik												1	1			2			2	1		7
krznar																						1
krznarski pomočnik																					1	1
kuhar												1										1
kuharica		1							1			4	2	1	2	3						14
kuharica, hotelska																1						1
livarski pomočnik																						1
mehanic																				1		1
mesar																						1
mesarski pomočnik														1	3	5			1		2	12
mizar									1													2
mizarški pomočnik										2		2		2	1	5			2	1		15
mlinar																1						1
mlinarski pomočnik																1						1
modistka																						1
monter																						1
nadzornik v delavnici																1						1
natakar																1						3
natakarica																1						1
orož., vod. post. v pok.													1									1
otročka vrtnarica									1													1
pečarski pomočnik																					1	2
pek														1								1
pekovski pomočnik										2					3	2	2			1	1	12
pivovarski pomočnik																						1
pleskar									1													1
pleskarski pomočnik																						3
podobar																					1	1
posli		2											1	1	2	3					1	10
posestnik			1																			10
posestnik, hišni									4	1			3									7
posestnica, hišna														1	1	2	2					2
posestnik, zemljiški																	2					1

POKLIC IN STAN	1892	93	94	95	96	97	98	99	1900	01	02	03	04	05	06	07	08	09	1910	11	12	SKUPAJ
prodajalka														1								1
redovnik																					1	1
rudar		1													2							3
sedlarski pomočnik																				1		1
slaščičar									1													1
slikarski pomočnik																				1		1
služabnik, hišni																			1			1
služkinja												1	1	1								3
sobarica															3	3						6
soboslikar																1						1
soboslikarski mojster																1						1
soboslikarski pomočnik																					1	1
starinar								1														1
steklarski pomočnik																1						1
stolarski pomočnik																1						1
strežnica												1								1		2
strežnik																1						1
strojar									1													1
strojarski pomočnik									1											1		2
strojevodja														1	1							2
strojni ključavničar															1							1
strojnoključav. pomoč.													1	1								2
strojnik																				1		1
strgarski pomočnik																1				1		2
šivilja		2				1						1		1	1				2		1	9
šolar/ka		1																	1			3
študent		1					1						1	1	1	1						6
tehnik															1					1		2
teolog				1																		1
tesar															2							2
trgovec																					1	1
trgovski nameščeneč													1									1
trgovski pomočnik							1					2	1	2	2	4			1	2		15
učenc ljudske šole															1							1
učiteljica																					1	1
uradnik		1												1								2
uradnik, bančni																	1					1
uradnik, magistratni													1									1
uradnik, privatni													1	1	2					2		6
usnjarski pomočnik												1		1					1			3
vezilja												1							1			2
voznik												1					2					3
vrtnar		1				1																2
vzgojiteljica												2			1							3
zasebnik					3				1			1	1		1	1						8
zidar												1				1						2
zidarski pomočnik									1						2	1						4
železolivar																2						2
železolivarski pomočnik																					1	1
soproge:																						
delavec									1												3	4
dninarja																					1	1
jetniškega paznika												1										1
kurjača												1										1
mesarja																					1	1
mizarja		1																				1
posestnikov									1													2
posrednika												1										1
slaščičarja														1								1
sprevodnika														1								1
steklarja																	1					1
zidarjev										2												2
drugi:																						
nevesta																					1	1
posestnikov sin										1				1								2
brez ozn. pokl. z imeni									4	12	64	123										203
brez ozn. pokl. in imen																			20	37		57

redki so posamezni obrtniki in mojstri. Pri posestnikih gre večinoma za manjše kmete z Ljubljanskega barja.⁵³ Kot posamezniki pa so zastopani nosilci drugih poklicev (npr. učitelji, duhovniki) ali stanu (npr. šolarji, študenti in drugi).

Podrobnejša, toda časovno zelo zahtevna, obdelava izseljencev bi bila mogoča za Ljubljano, kjer so ohranjene tako zglaševalne pole prebivalstva, kot tudi popisi prebivalstva. Prve obsegajo vse v Ljubljani živeče oziroma stanujoče ljudi, kjer so poleg navedbe

bivališča in njihovih sprememb tudi ostale »generalije« posameznika in njegove družine, tudi z oznakami o izselitvi, npr.: Mostar Franc, hišni posestnik, oženjen ima na zglaševalni poli označeno, da je bil od 3. 12. 1902 v Ameriki, kjer je leta 1904 umrl; sledil je hčeri Apoloniji iz prvega zakona, ki je bila v Ameriki že od 5. 11. 1902. Mostarja Franca najdemo tudi v poročilu o izseljevanju za prvo polovico leta 1901. Ta primer nam postavi vrsto vprašanj: zakaj je razlika v poldrugem letu od zaznamka v poročilu o izseljeva-

MESTO LJUBLJANA: število in struktura izseljen-
cev po stanu in družinskih ter sorodstvenih razmerjih

Leto (I, II)	samski	poročeni	žene	otroci	sorodniki	skupaj	letno število
1892	4	3	1	5			13
1893 I	3	5	2			10	
1893 II	3	2				5	15
1894	nimamo podatkov						
1894 II	nimamo podatkov						
1895	3	2		2			7
1896 I	nimamo podatkov						
1896 II	2		1			3	3*
1897 I	2	1		2		5	
1897 II		1				1	6
1898 I	1	1				2	2*
1898 II	nimamo podatkov						
1899 I	1	9		1		11	11*
1899 II	nimamo podatkov						
1900 I	8	5				13	
1900 II	3	1				4	17
1901 I	10	12		5		27	
1901 II	6	6				12	39
1902 I	16	26	5	3		50	
1902 II	10	12		6		28	78
1903 I	55	46	4	20		125	
1903 II	38	30		6		74	199
1904 I	10	7				17	
1904 II	6	3	2	2		13	30
1905 I	20	13	1	5		39	
1905 II	19	11	1			31	70
1906 I	22	15		2		39	
1906 II	32	10	2	9		53	92
1907 I	36	19		4		59	
1907 II	28	10	1			39	98
1908 I	nimamo podatkov						
1908 II	15	5	2		1	23	23*
1909 I	10	14		3		27	
1909 II	7	10		9		26	53
1910 I	23	5			1	29	
1910 II	21	8				29	58*
1911 I	14	4				18	
1911 II	15	6	1	1		23	41
1912 I	10	5				15	
1912 II	19	9		10		38	53
1913	dalje nimamo podatkov						

* — označuje le polletno število izseljencev

I — prvo polletje (1. 1.—30. 6.)

II — drugo polletje (1. 7.—31. 12.)

nju in datuma na zglaševalni poli? Ali gre pri datumu 3. 12. 1902 za njegov drugi odhod, če imamo pred očmi hčerini prihod v Ameriko 5. 11. istega leta, ki jo je moral nekdo pripeljati v Ameriko, saj je bila stara komaj 14. let? Že samo ta, naključno izbrani primer, nam odpre vrsto vprašanj.⁵⁴ Vključitev popisov pre-

bivalstva pa nam bi omogočila vpogled v socialni položaj izseljenca.

Pri podrobnejši obdelavi bi lahko pritegnili tudi druge arhivske vire, npr. če omenimo študenta Pirca Alojza, ki je omenjen v poročilu za drugo polovico leta 1905. Pritegne nas naziv študent, vendar se izkaže, da je omenjeni Pirc po končanem 6. razredu klasične gimnazije v Ljubljani dobil odhodno dovoljenje šole 27. julija 1905, kar je zavedeno v gimnazijski katalog.⁵⁵ S šestimi razredi gimnazije je v ZDA postal znan novinar in urednik.⁵⁶

* * *

Šele temeljit pregled arhivskega gradiva občinskih, okrajnih in deželnih organov, ki so pokrivali območje, kjer so živeli Slovenci v Avstriji, bo dal odgovor na vprašanje: katere evidence o izseljevanju so vodili in kakšna je njihova ohranjenost. Podoben pregled bi morali narediti tudi za območja, kjer so živeli Slovenci v ogrski polovici države in v Italiji. Marsikaj skrivajo tudi dunajski arhivi, saj je zbiranje podatkov pri nižjih upravnih inštancah služilo željam dunajskih ministrstev, predvsem notranjega ministrstva.

V literaturi mnogokrat naletimo na trditev, da Avstrija ni kazala večjega zanimanja za problematiko izseljevanja in še več: da ni zbirala podatkov o tem pojavu. Če imamo pred očmi objavljene statistične preglede (npr. predvsem ob štetjih prebivalstva) lahko potrdimo gornjim mislim, vendar če pogledamo ohranjeno arhivsko gradivo, se nam pokaže, da je bilo zbiranje teh podatkov sistematično in tekoče vsaj v dobi najbolj množičnega zapuščanja domovine od 80. let 19. stoletja do prve svetovne vojne.

OPOMBE

* Objavo razprave je sofinancirala občinska raziskovalna skupnost Ljubljana Center. — ** Slikovno gradivo je iz dokumentacijske zbirke Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. — 1. Splošno sliko o izseljevanju iz avstroogrške monarhije z navedbo virov in literature dobimo v delu *Hans Chmelar: Höhepunkte der österreichischen Auswanderung, Die Auswanderung aus den im Reichstat vertretenen Königreichen und Länder in den Jahren 1905—1914*, Wien 1974 (v nadaljevanju: Chmelar). — 2. V zvezi z izseljevanjem Slovencev je bilo doslej največ pozornosti posvečeno ugotavljanju števila izselitev in priselitev (npr. v ZDA). Glej dela: *Živko Šifer: Kakšno je bilo izseljevanje z našega ozemlja, I. del: Doba od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne*, Ljubljana 1965 (rokopis na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU). *Anton Gosar: Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino, Iseljenišтво naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom*. Zbornik, Zagreb 1978, str. 144—159. *Matjaž Klemenčič: Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, Maribor 1987. — 3. *Janko Pleterški: Nekaj vprašanj zgodovine slovenske v desetletju 1894—1904*, Zgodovinski časopis, 1977, števil. 1—2, str. 7—8. — 4. Priseljevanje v Ameriko in življenje Slovencev v novi domovini je obdelano v delih: *J. M. Trunk: Amerika in Amerikanci*, Celovec 1912. *Jože Za-*

vertnik: Ameriški Slovenci, Chicago 1925. — 5. Državni temeljni zakon o splošnih pravicah državljanov je objavljen v Državnem zakoniku, šte. 142, 21. 12. 1867. Vojaški zakon pa v Državnem zakoniku, šte. 41, 11. 4. 1889. — 6. *Chmelar*, str. 14. — 7. Patent z dne 24. 3. 1832, Državni zakonik, zvezek 60, šte. 34, str. 71. — 8. *Chmelar*, str. 14. — 9. Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Občina Ribnica, arhivska (a.) enota (e.) 3194. — 10. Občinska uprava, Glasilo kmetijske Županske zveze (v nadaljevanju: Občinska uprava), V/šte. 7, 10. 4. 1910, str. 51. — 11. Trditev temelji na pregledu popisov občinskih fondov, od katerih so mnogi zelo sumarni in lahko »skrivajo« tudi te kategorije gradiva. Pregledani so bili občinski fondi za Kranjsko. — 12. Obrazec je natisnila in založila tiskarna A. Klein & Comp. v Ljubljani (ZAL, Občina Škofja Loka, tehnična (t.) enota (e.) 98. — 13. ZAL, Občina Ribnica, a.e. 3194. — 14. Občinska uprava, VIII/šte. 14. in 14. julij 1913, str. 105. Svarilna okrožnica: Ne v Ameriko!. — 15. ZAL, Občina Ribnica, a.e. 3194. — 16. Odlok Deželnega predsedstva za Kranjsko, 9. 1. 1887, šte. 110 pr. — 17. Ema Umek: Prispevki k zgodovini izseljevanja iz Kranjske v Ameriko v letih 1910—1913, SIK 1967, str. 200. — 18. Arhiv SR Slovenije (v nadaljevanju: AS), Deželno predsedstvo za Kranjsko (v nadaljevanju: DPK), konvolut 5: Dopis ljubljanskega magistrata predsedstvu 15. 9. 1913. — 19. AS, Okrajno glavarstvo Ljubljana-okolica, fascikel z oznako Stari sezname izdanih potnih listov izseljencev. — 20. AS, DPK, konvolut 5. Tiskan obrazec Učiteljske tiskarne v Ljubljani. — 21. ZAL, Občina Škofja Loka, t.e. 98. — 22. Znano rudarsko središče, kjer so živeli Slovenci (Jože Zavertnik: Ameriški Slovenci, Chicago 1925, str. 366). — 23. AS, DPK, Splošni spisi leto 1902/ prot. št. 2803. — 24. Glej op. 16. — 25. AS, DPK, konvolut 5. — 26. Občinska uprava, IV/šte. 12, 25. junija 1913, str. 105. — 27. Ema Umek: Prispevki k zgodovini izseljevanja iz Kranjske v Ameriko v letih 1910—1913, SIK 1967, str. 204. — 28. Obstoj teh poročil je razviden tudi iz kartoteke k spisom Deželnega predsedstva za Kranjsko, ki se nanašajo na izseljenstvo 1814—1918 (Kartoteka je na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani). — 29. AS, DPK, okrožnici leta 1893/šte. 713, z dne 5. 3. 1893 in iz leta 1908/šte. 2716, z dne 30. 5. 1908. Obe okrožnici v spisih nista ohranjeni in njeno vsebino poznam posredno iz arhivskega gradiva Občine Škofja Loka, t.e. 98. — 30. ZAL, Mesto Ljubljana, Reg I/1638, fol. 666.

Okrožnica šte. 950 z dne 12. 1. 1920. — 31. ZAL, Mesto Ljubljana, Reg II/21 (za leta 1896—1912), Reg I/1004, fol. 308—312 (za leto 1894). — 32. AS, DPK, policijski oddelek, konvolut 4. Ohranjena poročila za leto 1892, 1893. — 33. Ustna informacija direktorice Arhiva SR Slovenije Eme Umek spomladi 1988. — 34. Glej op. 29. — 35. Npr. Ivan Tavčar v ciklusu povesti V Zali, ki je izhajal v Ljubljanskem Zvonu leta 1894. V zgodbah se je dotaknil tudi problema izseljevanja v Ameriko, kjer med vzroki odhoda svojih junakov omenja strah pred sodnijo, beg pred odgovornostjo zaradi dekleta, ki je zanosilo itd. — 36. To razčlenitev najdemo že v prvih sumarnih poročili deželnega predsedstva za Kranjsko notranjemu ministrstvu na Dunaju. — 37. Npr. leta 1911 je celo začasni komisar, ki je skrbel za občinska opravila v času razpusta občinskega sveta podpisal slovensko napisani spremni dopis h poročilu o izseljevanju za drugo polovico leta 1910 (AS, DPK, policijski oddelek, konvolut 4). — 38. Opravilni zapisnik mestnega magistrata ljubljanskega, Ljubljana 1898. — 39. ZAL, Občina Škofja Loka, t.e. 98. — 40. ZAL, Občina Škofja Loka, t.e. 98. — 41. AS, DPK, policijski oddelek, konvolut 4. — 42. ZAL, Občina Škofja Loka, t.e. 98. — 43. ZAL, Občina Škofja Loka, t.e. 98. — 44. Glej AS, DPK, konvolut 5 in DPK, policijski oddelek, konvolut 4. — Sumarna poročila za leto 1910—1913 je analizirala Ema Umek v razpravi, omenjeni pod opombo 27. — 45a. Glej op. 36. — 45b. Ernst Mayrhofer's Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst... II, Dunaj 1896, str. 947—. — 46. ZAL, Mesto Ljubljana, Reg. II/27. — 47. ZAL, Mesto Ljubljana, Reg I/1188. — 48. *Chmelar*, str. 158. — 49. *Vasilij Melik*: Nekateri strani razvoja Ljubljane 1848—1941. Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo. Ljubljana 1984, str. 201—211. — 50. *Živko Šifrer*, glej omenjena dela pod op. 2. — 51. Glej analizo izseljevanja Živka Šifrerja pod op. 2. — 52. Glej razpravo omenjeno pod opombo 49. in *Marjan Drnovšek*: Oris odnosa ljubljanskega občinskega sveta do mestnega razvoja 1850—1914 s posebnim poudarkom na Hribarjevi dobi. Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo. Ljubljana 1984, str. 212—237. — 53. Ugotovljeno na podlagi Zglaševalnih pol, ki se hranijo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. — 54. ZAL, Mesto Ljubljana, Zglaševalne pole, šk. 153. — 55. ZAL, Klasična gimnazija v Ljubljani, a.e. 5. — 56. Glej Slovenski biografski leksikon in tam navedena dela.

